

Justícia, conflicte i educació social

Elisabeth Boó
Cesar Haba Gímenez
Joan A. Martínez Torres
Diego Silva Balerio
Entitat TransFORMAS

PID_00192252

Material docent de la UOC

Elisabeth Boó

Llicenciada en Psicologia i diplomada en Educació Social. Màster en Criminologia i execució penal. Curs de formació ocupacional amb el títol Els educadors socials en el medi penitenciari. Educadora social dels Serveis Penitenciaris del Departament de Justícia. Coordinadora del grup de treball d'Educació Intercultural de la Comunitat de Pràctica d'Educadors Socials de centres penitenciaris del programa de gestió del coneixement Compartim. Cooordinadora del grup de treball de l'àmbit penitenciari del CEESC (2009-2011). Coautora de *L'educador/a social a l'àmbit penitenciari pràctica educativa i sistema penitenciari: un binomi (im)possible?* (2011); *Reflexions metodològiques dels educadors socials de centres penitenciaris entorn de l'atenció individualitzada* (2009); *Aprendre treballant, aprendre dels companys* (2010) i *Educadors/es 2.0* (2010).

Cesar Haba Gimenez

Educador social, llicenciat en Pedagogia i diplomad en Empresarials. El seu bagatge professional ha recorregut en programes d'acció social amb la infància i la joventut, justícia juvenil, empreses d'economia social i desenvolupament de barris històrics. Paral·lelament, ha participat en diversos àmbits i contextos professionals: grups de formació permanent i recerca en educació social, associacions i col·legis professionals de Castella - la Manxa i d'àmbit estatal. Ponent i col·laborador en nombroses jornades, seminaris i congressos. Aquesta trajectòria li dona l'oportunitat de poder traslladar les seves aportacions i reflexions, en aquest cas, referent a les diverses cartografies i espais per a aprendre en medi obert.

Joan A. Martínez Torres

Llicenciat en Psicopedagogia i mestre. Educador social dels Serveis Penitenciaris del Departament de Justícia. Postgraduat en Disseny de materials didàctics multimèdia i formació en línia. Ha estat consultor de Multimèdia i Comunicació i tutor del grau d'Educació Social a la UOC. Integrant de la comunitat de pràctica en línia d'educadors socials de centres penitenciaris del programa Compartim. Coautor del llibre *Reflexions metodològiques dels educadors socials de centre penitenciaris entorn de l'atenció individualitzada* (2009) [<http://ves.cat/a1CD>] i dels articles *Aprendre treballant, aprendre dels companys* (2010) i *Educadors/es 2.0* (2010).

Diego Silva Balerio

Educador social, especialitzat en gestió i conducció del sistema educatiu i les seves institucions (Flasco), i magíster en Psicologia i educació (Udelar). Docent a la carrera d'Educació Social en les assignatures Pràcticum I, II i III, i Pedagogia social II des de 2004. Investigador en diverses institucions, fonamentalment en els temes següents: educació social, sistema penal i sistema de protecció de la infància i l'adolescència. Ha exercit com a educador social en diferents organitzacions del sistema penal juvenil, el sistema de protecció i el sistema educatiu formal. Coautor de sis llibres sobre justícia penal juvenil, drets humans dels infants i adolescents i educació social, i autor de més de trenta articles sobre educació social, justícia penal juvenil, drets humans, etc. Va ser president de l'Associació d'Educadors Socials de l'Uruguai l'any 2005-2006.

Entitat TransFORMAS

És una associació de professionals que, des de 2004, investiga la relació entre **art** i **transformació** situant la persona al centre i apuntant a un alt impacte en la comunitat. Aposta per la **innovació** en totes les facetes dels seus projectes. Aquests poden tenir diverses formes: producció, acció, intervenció, formació i investigació. teatroDENTRO és un projecte de formació i producció artística en presons amb un interès especial a crear canals de comunicació interior-exterior a través de les obres generades.

L'encàrrec i la creació d'aquest material docent han estat coordinats pel professor: Asun Pié Balaguer (2012)

Primera edició: setembre 2012

© Elisabeth Boó, Cesar Haba Gimenez, Joan A. Martínez Torres, Diego Silva Balerio, Entitat TransFORMAS

Tots els drets reservats

© d'aquesta edició, FUOC, 2012

Av. Tibidabo, 39-43, 08035 Barcelona

Disseny: Manel Andreu

Realització editorial: Eureka Media, SL

Dipòsit legal: B-21.564-2012

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Introducció

Aquest material persegueix embastar una estructura conceptual i pràctica que doni compte del treball educatiu exercit en l'àmbit de justícia i ho faci, específicament, de manera dialògica amb la seva pròpia estructura. Sabem, encara avui en dia, que els contextos de justícia pateixen una espècie de saturació criminològica. Això és: que hi ha un buit pel que fa a epistemes educatives, una espècie de tasca impossible atès que tot evoluciona com per fer infructuosa la tasca de l'educació.

Per tant, una preocupació ha orientat l'armadura conceptual que aquí es presenta i és, justament, l'imperatiu d'haver de concebre i, en conseqüència, accionar una educació social ètica quant a drets fonamentals, dins d'una lògica criminològica, penal i sancionadora que, molt sovint, es mou en un registre diametralment oposat amb relació a l'educació.

Detallar o descriure els contextos de justícia i conflicte social en què actua l'educador/a social ens semblava ineludible. Però fer-ho des d'un lloc crític i reflexiu també ens semblava, valgui la redundància, de justícia –no penal, sinó social en aquest cas. I encara més, també entenem com a imperatiu poder oferir eines socioeducatives a tots aquells –educadores i educadors socials– que fins i tot treballant en règims de tancament, de premi i càstig, lògiques, en fi, preocupades més pel símptoma o el que molesta que per l'ésser que pateix, obviant, per tant, la responsabilitat social en les biografies particulars d'aquells que s'encausa. Fins i tot amb tot això, com hem dit, insisteixen i persisteixen a oferir i construir un lloc, que està per venir, un esdevenir possible per a tots els subjectes amb els quals treballa.

Per tant, la nostra preocupació ha estat pensar l'àmbit de justícia, en clau educativa, oferir elements conceptuals i pràctics de sustentació que orientin la professió més enllà del control i la punició, que permetin poder estar i articular alguna cosa de l'ordre educatiu en contextos que, sovint, ho fan impossible; una gesta inaudita, la nostra. Ens impelleix, per tant, aquell lloc impossible, fràgil del qual ens parlava Meirieu (1998), i aquell pensar l'empresa de l'educació com a agent que convoca al subjecte de l'educació. El que es nua a la praxi i no a la poesia. El que acompanya el subjecte en els seus actes de reinvenició, en les seves ensopegades i en el seu patiment de la pròpia estructura i lògica de l'àmbit de justícia. El que s'esforça a fer d'allò altre, d'aquells altres, un nosaltres o, apropiant-nos les paraules d'Octavio Paz, que més endavant recuperem, el que entén que no som nosaltres sense aquests altres empresonats i jutjats:

“[...] la vida no es de nadie, todos somos
la vida –pan de sol para los otros,
los otros todos que nosotros somos–,
soy otro cuando soy, los actos míos
son más míos si son también de todos,
para que pueda ser he de ser otro,
salir de mí, buscarme entre los otros,
los otros que no son si yo no existo,
los otros que me dan plena existencia,
no soy, no hay yo, siempre somos nosotros”

Octavio Paz

En definitiva, pretenem situar aquells puntals que ens permetin, tornant a Meirieu, distingir la fabricació de la formació i educació, que ens permetin sostenir o suportar un lloc de no-poder sobre l'altre en territoris que, justament, es nuen a un poder que s'imposa. Passar, en fi, d'una pedagogia de les causes i conseqüències a una altra de les condicions, en què aquest altre –que és nosaltres– pugui traçar noves rutes que l'orientin en els seus andamis. Puntals, per tant, que possibilitin una posició ferma de negoció a fabricar l'altre, modelar-lo, esculpir-lo segons els nostres gustos de normalitat, per passar a acceptar que l'educació no és una altra cosa, per a nosaltres i els altres, que aquell trajecte d'adquisició d'eines culturals que permeten sostenir-se en un món compartit. Això és: “la educación, en realidad, ha de centrarse en la relación entre el sujeto y el mundo humano que lo acoge” (Meirieu, 1998, p. 70). Allunyar-nos, doncs, d'aquest educador Frankenstein, fins i tot comprenent que la monstruositat del seu desvergonyiment és molt humana. És a dir, entenent que en cadascun de nosaltres hi ha un petit doctor Frankenstein, que aquell no era una simple figuració fantasmagòrica, sinó alguna cosa molt real, molt monstruosament humana, que l'educació sempre corre el risc de produir i reproduir en els seus propis actes.

Objectius

Els objectius que haureu d'assolir són:

- 1.** Reflexionar sobre les diverses trames de relació entre les transgressions a les normes penals i l'educació social.
- 2.** Adquirir conceptes pedagògics que permetin organitzar i analitzar pràctiques educatives en justícia juvenil.
- 3.** Reflexionar sobre el sistema penal.
- 4.** Conèixer experiències educatives amb joves en conflicte amb la llei en el marc de justícia de medi obert.
- 5.** Conèixer l'estructura i el funcionament del sistema penitenciari.
- 6.** Adquirir criteris d'actuació educativa aplicables en la institució penitenciària.

Continguts

Mòdul didàctic 1

Control social, ordre i transgressió a les normes penals

Diego Silva Balerio

1. La divisió social del càstig
2. Les respostes penals i els seus efectes
3. Formats del control social

Mòdul didàctic 2

Aproximació a les pràctiques socioeducatives en el camp penal juvenil

Diego Silva Balerio

1. Supòsits conceptuals de les pràctiques socioeducatives
2. Mesures socioeducatives
3. El treball de l'educació social en l'àmbit de la justícia

Mòdul didàctic 3

Justícia juvenil

Diego Silva Balerio

1. Naixement i desenvolupament de les institucions d'atenció especialitzada dels menors
2. La funció educativa en justícia juvenil
3. Infractors i/o desemparats?: persistència subtil de les perspectives tutelars
4. Treball en medi obert

Mòdul didàctic 4

Cartografies d'una experiència d'educació social

Cesar Haba Gímenez

1. L'educador/a social de justícia juvenil en medi obert
2. Una experiència: aula sobre rodes o com es pot dotar de continguts les mesures educatives en el marc de justícia juvenil?

Mòdul didàctic 5

El sistema penitenciari

Elisabeth Boó i Joan A. Martínez Torres

1. El control social i les penes privatives de llibertat
2. El context del sistema penitenciari català
3. La presó com a institució total
4. El tractament penitenciari
5. L'educador/a social penitenciari: qui som i què fem?
6. Reptes i elements significatius per als educadors /es socials de l'àmbit penitenciari
7. La gestió del risc a l'àmbit penitenciari

Mòdul didàctic 6

Formació i producció artística a les presons

Entitat TransFORMAS

1. Espai i rol de l'educació als centres penitenciaris
2. Des d'on intervenir en presons
3. Entitat TransFORMAS i projecte teatroDENTRO
4. Maneres d'estar
5. Avaluació del procés i de l'impacte contextual, motivació

Bibliografia

- Foucault, M. (1996). *Tecnologías del yo y textos afines*. Barcelona: Paidós.
- Foucault, M. (2000). *Vigilar y castigar*. Madrid: Siglo XXI.
- Freire, P. (1968). *Pedagogía de Oprimido*. Montevideo: Tierra Nueva.
- García Molina, J. (2003). *Dar (la) palabra*. Barcelona: Gedisa.
- García Molina, J. (2003). *De nuevo la Educación Social*. Madrid: Dykinson.
- Goffman, I. (1993). *Estigma, identidad deteriorada*. Buenos Aires: Amorrortu.
- Haba, C. (2011). Emprender y gestionar en Educación Social. A C. Haba (Coord.) et al., *Dirección y gestión de centros y programas de Educación Social* (pp. 7-60). Barcelona: UOC.
- Haba, C. (2011). Estrategias. A J. Garcia i J. Sáez, *Metáforas del educador* (pp. 65-73). València: Nau Llibres.
- Meirieu, P. (1998). *Frankenstein educador*. Barcelona: Laertes.
- Meirieu, P. (2001). *La opción de educar. Ética y pedagogía*. Barcelona: Octaedro.
- Moyano, S. i Planella, J. (Coord.). (2011). *Voces de la educación social*. Barcelona: Editorial UOC.
- Sennett, R. (2003). *El respeto: Sobre la dignidad del hombre en un mundo de desigualdades*. Barcelona: Anagrama.
- Silva, D. (2000). Infracción juvenil y educación social: un encuentro necesario. *Revista Herramientas* (1). Montevideo: DNI-Uruguay. ILANUD.
- Silva, D. i Pedernera, L. (2004, juny). La construcción del enemigo: apuntes para un ensayo sobre adolescentes, exclusiones e infracciones. *Revista Nosotros* (13 i 14). Montevideo: Cenfores.
- Silva, D. i Rosich, M. (2001). La educación social y el control de los adolescentes en conflicto con ley penal. *Revista Herramientas* (2). Montevideo: DNI-Uruguay. ILANUD.
- Tizio, H. (Coord.). (2003). *Reinventar el vínculo educativo: aportaciones de la pedagogía social y del psicoanálisis*. Barcelona: Editorial Gedisa.
- Valverde, J. (1997). *La cárcel y sus consecuencias. La intervención sobre la conducta desadaptada*. Barcelona: Popular.
- Wacquant, L. (2000). *Las cárceles de la miseria*. Buenos Aires: Editorial Manantial.